

Соколёнок

3/2021

МАЙ - ИЮНЬ

Пазы

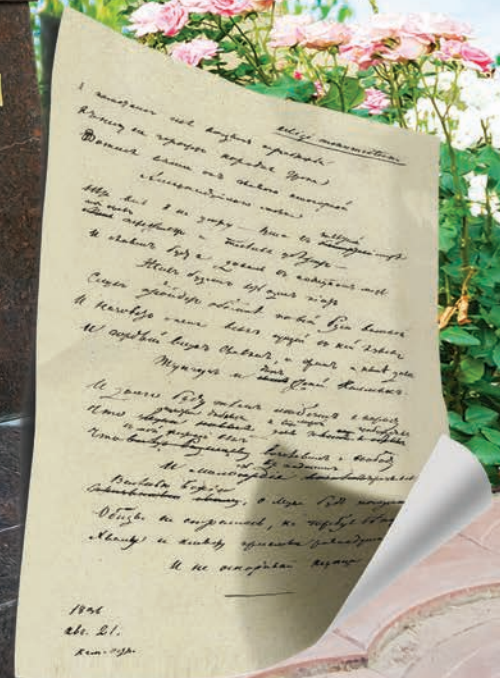

КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН БИЦИДАРИЗ АДАБЪУРАЙИ ДАГЪУСТАН РЕСПУБЛИКАЙИН ЖУРНАЛ

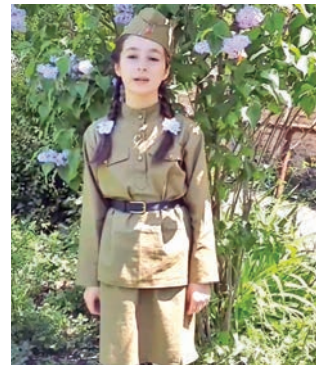
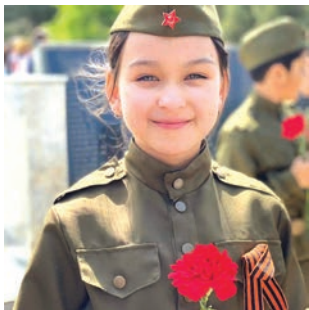

ДАГЪУСТАНДИЪ ПУШКИНДИН ЙИГЪ

Циц А.С. Пушкиндин
Бабкан духъну
222 йисъву.

Дилибкүрү полк

Гьоллибвалин йишгъ! 100 1921-2021 ДАССР

Азадвалин женгчи

Дагъустандиъ советарин власть дебккбан игитвалин женгарин сиягънаъ ва дагълу уълкейиъ социализм тикмиш апІбан тарихдиъ хайлин лайикълу инсанарин ччвурар дидикІна. Дурарикан гизафдари, дагълу халкъарин аку, азад ва бахтлу уьмур бадали, чпин жанар гъайиф гъапІундар. Гъацдар машгъур ксарин дестейиъ Дадаш Абаевич Ражабовди лайикълу йишв бисура.

Дадаш Ражабов 1900-пи йисан Дагъустан областдин Кюре округдин Къибла Табасарандин Лик'арин гъулаъ касиб нежбрин хизандиъ бабкан гъахъну.

ЙицІикъюд йис хъайиз думу чан хизандиъ ахъю шули, багахъ хъайи гъуларин мистариъ ерлешмиш духънайи мектебарий урхури гъахъну. Амма, адаш кечмиш гъахъиган, 1912-пи йисан Дадаш кулакарихъ лихуз мажбур шулу. 1915-пи йисан, ипІру сурсатдихъ лицури, думу Баку шагъриз гъагъюру ва Нобеларин нафтлин буругъариин сифте кюмекчи-фягълади, хъасин ягъчиди ляхин апІуз хъюгъру. Баку шагъриъ Дадаш тажрубалу фягълийир вуйи Гъазибег Гъякимовдихъди, Таригъули Юзбеговдихъди ва жарадарихъди таниш шулу ва дурарихъди сигъ аьлакъйир йитІуру. Му ксари жигъил балин инсананиятдихъна ва жямьяатлугъдихъна лигбан рафтар йитІуз ва дурар дигмиш хъуз ахъю кюмек тувру. ЦІиб вахтналан жигъил фягъла Баку шагъриъ тикмиш дапІнайиУъру гвардияйин член шулу.

Бакуйиъ ляхин апІували, фягълийирин шагъриъ вахт-вахтарикк кІули гъярайи забастовкйирий, стачкйирий иштирак хъували Дадаш Ражабовдин

политика жигъатнаан уьмрихъна лигувализ хайлин тясир гъапІнийи.

Хъа сацІиб вахтналан, Баку шагъриъ гъюкум белогвардейцйирин хилиъ абхъган, Дадаш, чан юлдшарра хъади, Дагъустандиз къяляхъ хътаркуру.

Дагъустандиъ, Гъ. Гъякимовдин ва Т. Юзбеговдин гюзчиваликкди, дугъу Кюре округдин Къибла Табасарандиъ деникинцйириз къаршу женгар гъахуз касибар гъазур апІури гъахъну. Дадашди кІули гъабхури гъаши думу ляхникан жигъилихъди сабси лихури гъаши Лика гъулан агъалйир вуйи Мусаев МутІалибди, Аразов Ремиханди, Шихягъмадов Наврузялди ва жарадари

ктибтури гъахъну. Дагъустан читин гъялнаъ айи 1919-пи йисан Д.А. Ражабов уъру партизнарин дестйириъ учІвру. Думуган гъюкум деникинцйирин хилиъ ади гъабхъну. Деникинцйири ихъ агъалйириина аьрвалар хури, дурарин малмутму тІараш апІури гъахъну.

Дадаш Ражабов, Т. Юзбегов ва А. Гъякимов кІулиъ айи Уъру эскрарин дестйирихъди, Къасумрин гъулан терефназди гъушу. Думу вахтна гъазгъарин дестйирин башчи Схиртладзейи, уъру партизнарихъди йикърар йитІбан улхбар ярхи апІурайи, гъаз гъапиш думу Дербентдиан чахъна кюемкназ гъюрайи къушмиз ккилигурайи. Мидкан хабар гъабши уъру партизнар гъачгъариин алархъуру ва 16-пи авгъустдиъ Къасумрин гъулаъ айи деникинцйирин гарнизон дагъитмиш апІуру. Партизнарин хилиъ ахъу Кюре округдин ахъюр вуйи – Умашевдиз, подпоковник Схиртладзейиз, Агъалар Гилинскийиз ва жарадариз партизнари чпи гъапІу чиркин ляхнариз лайикъ вуйи жаза тувру.

Деникинцйириз къаршу женгар гъазур апІруган Д.А. Ражабов партизнар яракъдихъди тямин апІбан дестейин ахъюрин кюемкчи вуйи. 1919-пи йисан чвулхъан 1920-пи йисан мартдизкъан думу лизи эскрар Дербентдиан ва кьиб-

ла Дагъустандиан утІурккбан женгарихъ иштирак шулу. Хъасин думу Уъру къушмин дестйириъ учІвру.

Дербентдиан Бакуйизкъан гъягъюрайи поездарихъ гюзчивал гъабхурайи дестейихъ ляхин апІурайиган дугъ'ина душмнари швнубсабан гъюжумра гъапІнийи. Москваин авчйирин полкнаъ айиган Д. Ражабов Врангелин къушмарихъди вуйи женгарихъра иштирак гъахъну. Чав, Дадаш Ражабовди, думу вахтар кІваина хури гъамци кІуйи: «1920-пи йисан Врангелихъди дявдиз гъягъюрайи имбуну частарихъди ич, Москваин авчйирин 6-пи, полкра гъазур шулайи. Дявдиз гъягъюрайидар рякъюъ тІауз В.И. Ленинра, М.И. Калининра, Ф.Э. Держинскийра гъафнийи. Гъамциб мяналу гюрюшдин къяляхъ, Цветной бульварихъ митинг гъабхънийи ва дидихъ В.И. Ленин гъулхнийи. Узу трибунайин багахъ жергйириъ айза ва трибунайин алидар ужуйи рякъюрайизуз. Гъич кІваълан гъябгъдариз, фици Ильич тахтйириккан дапІнайи трибунайиина за гъахънуш ва, чан саягъниинди, гъевеслуди улхуз хъюгънуш... Му йиз уьмриъ гъабши варитІан кІваин гъубзру гъядиса вуйиз...»

Д. Ражабов Гоцинскийихъди гъаши женгарихъра иштирак гъахънийи. Гъам-

ци, Д.А. Ражабов Дагъустандин ва вари гъюкуматдин тарихдиъ гъаши асас ва жабдар гъядисйирин иштиракчи гъахъну.

Совет гъюкумат Дагъустандиъ араийиз гъюрайи сифте йисари Д. Ражабов Хасавюрт округдин «Дагчекайиъ» жабдар гъуллугъриин гъилихну. Гъадму саб вахтна, дугъу чан агъюваларра яркъу ва дерин апІури гъахъну. Гъамци, дугъу сифте Дагпартшколайиъ, хъасин Дзержинскийин ччвурнахъ хъайи Москвайин Сабпи школайиъ ва гъазира Москвайиъ Ригъ гъудубчІвру терефнан зегъметкешарин Коммунистический Университетдиъ гъурхну.

Хъасин, ихъ республикайиъ уъмриъ жямьяатлугъдинна медениятдин дигиш'валар шулайи вахтна, Д. Ражабовди хайлин республикайин, Кюре округдин ва райондин идарйириъ ляхин гъапІну.

Гъамци думу Кюре округдин исполкомди, Табасаран район тешкил гъапІган, думу райондин сабпи секретарди, «Роза Люксембургдин» ччвурнахъ хъайи совхоздин директорди, «Заготзерно» идарайин управляющийди ва хъанара хайлин жара идарйирин гъуллугъчиди гъилихну.

Ватандин ахъю дявдин гъагъи ва читин йисари, 1942-пи йисхъан 1946-пи

йисан июндизкъан Д.А. Ражабов Уъру къушмарин дестйиригъди Украинский фронтдин 1-пи гвардейский армияйихъди Ригъ алабхъру терефнан Украина, Польша, Чехословакия ва жара гъюкуматар фашистарихъан азад апІбан женгаригъ иштирак гъахъну.

Дявдин женгаригъ улупу жюр'эт ва дирбаш'вал фикирназ гъадагъну, Д.А. Ражабов хайлин гъюкуматдин ва республикайин орденариинди, медалириинди ва жара багъа пешкерариинди лишанлу гъапІнийи.

Дявдин къяляхъ йисари Дадаш Ражабовди Райисполкомдин отделин начальникди, Хирччварин мектебдин директорди, «Хиварин колхозник» газетдин редакторди, Райсобесдин заведующийди ляхин гъапІну.

Д.А. Ражабов хайлин поэзияйин эсераринна автор ву. «Кюгъне вахтна», «Ихъ сабвал», «Комсомолец Агъмид», «Кулакри», «Гюллекарвал», «Хайирсуз аьдатар» эсераригъ дугъу гъадму вахтнан гележегдин асас меселйирикан кІура, дурар гъял апІбан рякъяр агура. «Хъадукар», «Йиздуст», «Ярхла махъан» шиъраригъ табиятдикан, мюгъюббатдикан бикІура.

Дадаш Ражабов зигъимлу ва, гъадму савадсуз вахтна, урхуз-бикІуз аьгъю кас

вуйи. Дугъаз чан гъулан, виляятдин тарих лап ужуди аьгъяйи. Дугъан, чахъди Бакуйиъ лихури гъаши, Ватандин Аьхю дявдиъ гъаши, чаз таниш инсанарра ужуди кIваин илмийи.

Йиз хусуси архивдиъ Дадаш Ражабовдихъан гъафи кагъзар, дугъахъди гъахъи сюгъбатарин бикIбар имийиз. Дугъу узуз ихъ игит ва дирбаш ватанагълийириккан, Ватандаш ва ватандин Аьхю дявдин иштиракъйириккан дурадин гъунарариккан ктитурин гъахъну.

Магъа дура: Гъакимов Аллагъверди ва Гъакимов Беглер – Чири гъул'ан,

Имамов Аьбдулягъяд – ЧвултIан, Шихов Рашид ва Турабов Мислим – ТIюргъян, Гъясанов Аьлибег – Хюрккан, Ражабов Аьли – ТIивккан, Сулейман – АхътIан, Гъясан – Ургъ'ан, Гъяжибегов Къасум – Хиван, Гъяшумов Хайирбег ва Небиев Мукаил – Гъвандккан, Абалаев Ражаб – Хирччван, Батиров Аьбдуляли – Мажвглан, Агъамурад – ГъуштIан, Навруз – Цанккан ва гъазира жарадар.

Дадаш Ражабов гизаф гъякъ ккуни ва дугъри кас вуйи, гъаддиз дугъаз варадарин терефнаан гизаф гъюрматра айи. Дугъан гафнахъ вари хъугъуйи, дугъхъан тербия гъадабгъуйи. Чахъна кюмек ваясан ужуб гаф ккунди гъафи ксариз дугъан «ваъ» шулдайи, гъар фициб-вушра ляхниъ, гъюжатнаъ вая наразивалар айишваъ му касди мясляаьтнинди вари ляхнар ккабалгуйи.

Узу гизаф рази вуза, гъамцир касдихъди узу танишди хъувалиин, гъамцир дугъри ва машгъур касди йиз уьмрин рякъюъ чан шилра гъитувалиин, фицики дугъу чан жан, чан фагъум ва уьмур халкъдиз ва чан багъри ватандиз бахш гъапIну.

Аьсрар, йисар гъягъюру, амма дугъан ватанагълийир ва гъюз имбу наслар мицдар, ватан бадали уьмур гъау ва ватандихъанди юкIв убгру, ксариз гъюрматлуди гъузру.

Мягъямат Гъясанов, профессор.

Бабъаудин Женгнан Дустариз

Митаров

Лигай учву, аьзиз дустар,
Узу дявдин бойнаъ гьапIруш.
Лиг уву, йиз аьзиз вуй яр,
Дустар фици гьалиб шулуш.

Намус, азадвал бадали
Уьру пайдгьикк дийигьурхья.
Зегьметчи абйир бадали
Ихь жанар фида апIурхья.

Ухьу шагьрар, гьулариян
Ватан уьбхюз гьафидари,
ГучI адарди гьич сабдихьян,
Уьбхюрхья Ватан багьри.

Летчикарна гьам танкистар,
Гьалибвалин сьаьт хьубкьна.

Завлан гъябгъру аэроплан...

Завлан гъябгъру аэропалан
Лепе хъади тІибхуража.
Душмандин кІваъ апІру алпан
Автоматра йиз хлиъ ажа.

– Йиз аьзиз яр, ягъур ибшри,
Игитвалин юкІв вуъ ади.
Бабан никк вуз гъялал ибшри,
Душмандихъан гучІ адарди.

– Дих апІурза ихъ душмандиз,
Узухъди женгназ гъач дупну.
Тур йивурза дугъан кІулиз,
Жандакра швур апІри дупну.

ГучІ дарудар зухъди гъюри
Гъунар апІру дюз майдандиз.
Гъургу касдиз аьйиб ибшри,
Намус ктру дициб жандиз.

– Йиз аьзиз, яр, фикир мапІан,
Увуз намус шуз гъитдарза.
Дийигъарза ургуд йисан,
Яв еринди жилир шалза.

Пехотинцир ва морякар!
Гитлер ургру гураар дуфна.

Лап люкъярси заварин,
Гъюлиъ балургъси лицурхъа.
Ухъу дерйир дагълариин
Рукъан гимдиъди тІиркІурхъа.

Гъарай апІин уву гъизгъин,
Душмнарин юкІвар тІуркІурси.
Гъягъюрхъа улихъ якъин,
Вари юлдшар шад шлуси.

Узу кІурза йиз кІван гафар,
Эй, йиз арха, ккуни дустар!
Гъаври духъну гъи варидар,
Багъри Ватан гъархну ккундар.

Немерд касдиз аьйиб ибшри,
Аьйиб ибшри намусузриз.
Бабан никк чаз гъярам ибшри,
Намус ктарди йикІру касдиз.

– Сагъ ишриву, йиз аьзиз яр,
Уву узкан фикир мапІан.
Йиз кІваълан ву гъич гъягъюрдар,
Уву узу, яр, магъархан.

– Пароход ал гъюлериин,
Думу гъарган гюзчиси а.
Гъизил мидал яв мухриин
Саб акв туври рябкъюри а.

– Йиз жандилан хил алдабгъза,
Йиз ватандиз вафа дапІну.
Узу якъин гъягъюраза,
Увузра гъи, сагъул, дупну.

Фашист душмниз къаршу вуди,
Ватан уьбхюз къастар ади,
Гъягъюрхъа, яр, сабишв'инди,
Гъязур вуза гъюз увухъди.

КЪЮБЛИ

ДЮН'ЯЙИН ДЯВИ

Шабрагьили
Шабмаардоннов

Тамам дюн'я гъудубжвнажа гъи дявдиз,
Учву сабан фикир тувай му ляхниз.
Капиталист паччагълугъар гъярхъна гъи,
Дюн'яйин гъял чарасуз хъибди гъагъи.

Дюн'я бикъуз хъюгъюр Гитлер ву сифте.
Дявдин гъапйирилан илдипну шефте,
Юкъуб тереф рабгъура гъи цана кум,
Тасдикъ аплуз ккунди жил'ин чан гъюкум.

Гитлери учв дидисна гъи лап заан,
Дюн'я тлараш аплуб къаст вуди нярс кІван.
Дявдин яракъ гъязур дапІна къадарсуз,
Тамам аплуз пис ниятар инсафсуз.

Гитлери чан пис гужар зурлу дапІна,
Магъа бютюн Европа бацукк ккапІна.
Гаш'валарна уъжранвалар халкъариз
Гизаф духъна, инсаф аьгъдар душмнариз.

Гитлерин дуст Муссалани духъна гъи,
Шубубпиб ву Япония, гъякъ ягъи.
Ахъюдар ву, гъелбет, къастар дурадин:
Дюн'я пай аплуб арайиъ шубридин.

Имбубсан гъизмиш даршлуси цІа дявдин,
Алалархъбан бадали сар-сариин,
Берлиндина Москвайи дивра къулар,
ЙибтІури дюн'яйин улихъ гъякъ йикърар.

Йикърар, гъелбет, ужуб шейъ ву, гаф адар,
Думу уьбхюб, кІули гъабхуб рягъят дар...
Амма фикриъ гъубзра гъаз-вуш шаклувал:
Вахт жараб ву, фициб шуйкІан гъякълувал?

Хъугъуз шуйкІан фашист кІуру алчагърихъ?
Хъугъуз шулин рягъим аьгъдру жанаврихъ?
Багахъ хъади битІ, юкІв шулин архаин?
Къастар фицдар вуйкІан яраб фашистрин?..

Анжагъ аьгъю ибшри дугъаз гъякъикъат —
Совет ватан хъайиб вуйиб гъякъ къувват.
Гъарсаб герен уягъ вуйиб, суест даруб,
Гъарсар душмнин чІуру ният руг апІруб.

ФРОНТДИН ДУСТАР

«Москва-Баку» поезд гъюрай гъялакди,
Хяларикра гъаз-вуш кайи гъялак'вал.
Чаз вуй хялар къабул гъапІну Дербентди,
Дурарихъди пай гъапІну чан кІван шадвал.

Поезд хъана рякъюъ убчІвну Бакуйиз,
Сагъул, дупну, кІул цІуху вуй Дербентдиз.
Пассажира лигури гъузнай къаназ,
Нарин-гъалин аьламатнан къаматназ.

Къюр яшлу кас дуснай аскан къасниин,
Сари – китаб, сари газит урхура.
Йиф дабхънай кІакІариин Шалбуздагъдин,
Дурарин кІулары арсран акв тувра.

Лизи йиккун касди гьерху явашди:
«Фронтдиъ гъашир вува йисари дявдин?
Яв улар гьиргъразуз наан-вуш гъяркъси.
Ягъалмиш вуш, дуст, багъишламиш апІин».

Дагълуйира дугъаз тувнийи жаваб:
«Ав, дявдин йисари гъахъунза фронтдиъ.
ЯгъчІвурна садпи йис жараб вуй, жараб...
Думу йис гъагъиб вуй Ватандин уьмриъ».

МиржцІурна ургудпи стрелковий полкнан
Къюбпи ротайин эскерди гъахъунза.
Москвейиккна учу женгназ гъягъруган,
Ав, Уьру Майдандиин аьгът тувунча.

Ротайин командир Сорокин вуйич,
Жигъил лейтенант, москвич вуй учв дирбаш.
Фронтдин дустар кІваълан йиз гъягъюрдар гъич,
Аьгъдаршра дурар фици вуш, наан аш».

«Табасаран Аьгъмад! Думу вуза зу!» –
Дагълуйин гардандиъ москвич архънийи.
Къюб юкІв юкъуб хили ижми гъючІюркъну.
Хъана дустар гюрюшмиш гъапІну уьмри...

Мутвалид Митаров

Уълкан кьиса

(жикъиди тувна)

I

Къаби солдтин гъаз хъял айкџан кџваъ гъи,
Гъаз улар мучџу, кџул дубхънайкџан гъагъи?
Дичџибгнай буханка, уъл дябкъну улиз.
Гъвандизси лик йивури айи дидиз.
Тупмаргъ апџурайи баяр гъяркъган чаз,
Гаркџал гъизигси, ищру гъапџиган чаз.
Гъудучџвну гъягъюз гъабхъундайи узхъан.
Уъл за апџуз ккун гъапџган баярикан,
Тереди дилигну, ул кидипу узкан.
Давам шулу уъл апџуб ликариккан,
Улар мучџу, дюн'я гъабшиси шабаш,
Кџул шул аьлаш-балаш, ликаarra яваш,
Хъял дупну: «Уъллиз кьимат тувну ккунду,
Варидиз дидин къадри аьгъю дубхъну», –
Гъапиган, яв фу буржи вуяв, дупну,
Узуз аьхю тахсиркризси тягъна йивну,
Лигури, гъапибдикан эсер дарши,
Уъллиз лик йивру давам шулу тамши.
Уъллик кубкџру гъар ликрин сес йиз абаъ.
Завалси убчџври, атџабгуйи йиз кџваъ.

III

Алдагъуз хъюгъган гъагъиди ликар,
Читин вахтарикан гъварч шул хиялар,
Гъугъубжвзуз Корелин аязна тГурфан,
Къюжли духънайи гъарар йифу ккаъган.
Гъич саб вахтнара кІваълан дурубшур йиз
ГъвантІан ижмиди гъабгъу уълин пай ич.
Жара чара имдру учу, бейчара
Солдтари, жидайи тикйир гъапІгана,
Гъяфтин датт чІвубгруганси бицІи бали.
ГъипІу вахтна, хъана артухъ аьшкъ кади,
Уълин мирккарстар гъаму гъаргъу тикйир.
Дамариз дизигну му ризкъдин мажйир.
Къувват дуфну жандиз, гъушиган дявдиз,
Зурба йивбар дапІну гъаних душмандиз,
Гъалиб гъашича хъана, ругар дюрхну,
Вари халкъариз сабси бегъер тувру.

V

Хъана саб фикир гъафи йиз келлейиз:
Язухъ шуйи гъилигиган биркариз
Бал'ин али, уъл ча кІури ишури
АчІлиз гъягъру бабан къяляхъ хъергнайи:
«Жан дада, аьзиз дада, цІиб уъл чава!»
«Сабур апІин, жан бай, гъаз ккюбгъюдарва?
АчІлиан увуз хурзавуз саб акал,
Хябяхъди марцарикк ккипдизавуз кал» —
КучІал гъапІу бабу, адруган чара,
Солдатин бализ уъл абгру мумкин жара.
Фун чан эржси дубхъну ади лап аьхю,
Уъл адруган чІурариъ укІар ипІбу.
Бай, чан бабаз уъл ча кІури ишуйи,
КІваълан гъярдар нивгъар гарцІлиин али.

VI

Гьамциб саб шикил дийибгъдиз уларихъ:
Ахсрар ккиври гвачІнин хирхлин харайихъ
Дусну шуйи дишагъли сарди алгъуз,
Эплин швумар са-сабди хъюгънай ригъуз.
Пеълин бацарстар кІару духънай тІубари,
Лап хябяхъдизкъан пеълиси ригъури.
Са-сабди ктагъури шуй мухан удрар.
Рази шули тІубарикк ккахъган дурар.
Гъар удриин шад шуйи биціи байси,
Чатарихъ чаз зизйир дихъури гъаши.
Дявдин эскрин бализ, багъри веледдиз
Кюмек апІуз ккунди дяви ккудубкІайиз,
Гъамци зегъмет зигури шуй бабари,
Чпин баяр уърхюз чарйир агури.

VII

Сабсан ляхин гъябгъюдар йиз кІваълан,
Дявдиан лап зяйиф духъну гъафиган,
Ахъю кьюрдну дабакъ духънайи эскри,
Гагул гъултхиин биціи урхъ али
Ккурт, чан мухриин гюлдин тІагъма гъиву,
Масу тувуз затра ихтияр адру,
Тувну. Эржси кябгъну айи маш уъру,
Хъунти-гергми касди, зат инсаф адру,
КІару уълин буханка гъадабгъу йигъ
Гъябгъдар кІваълан шагърин кІару базаригъ.

VIII

Хъанара сабсан вахт гъафидиз фикриз,
Фици биціи вахтари абайихъди йиз
Гъушнуш узу дугъан шагурд хъуз ккунди,
Ляхин абгури, бегъем гъайгъу кади
Лицури ихъ дагълу уълкейигъ ахъю,
Зимзарин мукъси гъялакди ай думу.
Саб ражну аба элдеъну чан гъяйвнилан,
Уълин къаці гъадабгъну жиллан ругдигъан,
Уф дапІну, марцц дапІну тузрахъан,
Хил алдатну, улупну: «Му баркаван
Жан бай, лиг, битмиш шулайиб ву жилкан.
Гъякълу бегъер ву му лайикъ зегъметнан.
Уълиз шли икрам гъапІиш, шулдар пашман.
Зегъметнан бегъер ву, магъапІан кІваълан.
Инсанарин амкІ ву. Хиларин мейва,
Гъюрмат даршиш, гунагъ ву, пашман шалва!
Васият ибшри увуз, жан аъзиз бай,
Гъюрмат апІин уълиз ву яв жандин пай...»

ГЪАЛИБВАЛИН ЙИГЪ

Мамаад Шалихаалов

ФРОНТАЧ

Гъярхъа, дустар, игитвалин майдандиз,
Ихъ багъа вуй багъри Ватан бадали.
Лап гаф тувну къаби абйир-бабариз,
Терг апІурхъа душмнар уъмриз зарарлу.

Гъярхъа вари азадвалин фронтдиз
Ихъ насларин пак къисматар бадали.
Душну вари игитарин жергейиз,
Гъитудархъа душмнар саркъан жан али.

Зиин шулу ихъ уълкейин гаф гъарган:
«Азад Ватан гъалиб шулу» кІурайи.
Инсаф адар гъич душмнар из агъдабан,
Зулум, йихуб, гаш'вал халкъдиз туврайи.

Ихъ ляхин ву гъарган дюзуб, гъякъ вуйиб,
Вари халкъар азадвализ хурайи.
Гъамус вахт ву ккидипуз душмандин диб,
Лап дюн'яйин девлетнак цІа кипрайи.

УЛИХЪНА

Душман дерккуб, тикйир апІуб, утІурккуб,
Азад ватан битІарихъан марцц апІуб.
Хуйрихъ жан, лицуз ликар гъидритуб
Ихъ кІваъ ади гъягъюрухъа улихъна.

Ихъ гъякъ вуйи ляхнин метлеб бисну кІваъ,
Вягъши немцар сар гъитдархъа ихъ мулкнаъ.
Гъар са-сарин йивури гюлле унтІаъ,
Йихури душмнар, гъягъюрухъа улихъна.

Лигай, дустар, гизафдарихъ хал хъимдар,
Авара дапІна ихъ западный халкъар.
Му зарар хъуз гъажи немец барунар
Пуч апІури, гъягъюрухъа улихъна.

Гизаф шагърар, ихъ девлетар гъапІну кур.
Душмнин къаст ву ктІубшвуб ватандин нур.
Эй дагълу дуст, учІру апІин яв гапур,
Уркури немцар, гъягъюрухъа улихъна.

Ислягъ'вал

Тибх, йиз гаф, йип гъарзакрариз:
Чипхъан гъич ригъ дебккуз шулдар.
ГъапИшра, диди дюн'йиз
Рагъуру акв тувру нулар.

Ислягъ'вал дявдиин ригъси
Къувватлу дубхъна дюн'й'ин.
Вари халкъ ву дидин эйси,
Думу гъалиб шулу якъин.

Гъякъ'вал гъякъсузвалин зиин
Гъалиб гъабхъну, шулу хъана.
Гъякъсузвал рябгъюрай рягънин
Бандлиъ айи шид цИиб дубхъна.

Дяви гъякъсузвалин кIул ву,
Думу гъич ккундар халкъариз.
ЦIа кипрайдар дявдик – гъанлу
Чиб ахъру цIа айи фуриъ.

Гъякъдарихъди либц, йиз дюз гаф,
УбчIв ислягъ'валин женгарихъ.
Гъелбет, сикин шулдар Манаф
Имиди душмнарин ниъ-сиъ.

Снайпер Абдуллагъ

Йиз дуст, ич бай, сагъул увуз, игитриз,
Лап гъарурин юкIвар гизаф шад гъапIу.
Увкан гъахъну намуслу бай аьхириз,
Табасаран халкъдин къимат за гъапIу.

Сагъул увуз, хъана сагъул лап кIваан,
Гъюрматлу дуст, багъа вучуз яв къимат.
ХътадатIди улхурача гъи увкан,
Варидариз мялум дубхъна яв сурат.

Рази гъахъну увкан хизан, гъуландар,
Уву дюрхну гъау гъякълу фронтдиз.
Лап багъа ву ихъ халкъариз яв гъунар,
Вафалу дуст Советарин Ватандиз.

Я йиф, я мархъ, я къюрд, я хъад дарпиди,
Ватандин бай, зигураваки зегъмет.
КIван лап дерин дамарар'ан вуз пиди:
Жюр'этлу бай хъажа ухъухъ, даршлу перт.

Дагъдин аслан, фронтдин юкIв, ул учIру,
Ифи гъизмиш, кIвак паплар ка, хил рукъан.
Душмниз гъаних, халкъ бадали гъунарлу,
Абдуллагъ дуст, уву гъярдар гъич кIваълан.

Уву хъайи гъарсаб далда: рук, гъун, гъюрж,
Гъунарлу дуст, илтIибкIунва гъалайиз.
Ихъ Ватанди яв гардандиъ ибтIу бурж
Игитриси адабгъунва гъи кIулиз.

Варжна йицIур фашизмайин терс хуйир
Уву сари алдакунва, сагъул вуз!
Увкан нагъил ебхъурай къаби абйир
Рюгъламиш ву, гъязур ву душмниз йивуз.

Зулурид Жанлягьяладова
ДАДАЙИ ДЯВДИЗ
ГЪЯГЪЮРАЙИ БАЛИЗ

Гъараха, дагълариъ гъилибцу аслан,
Уъбхюз кѹри, ихъ абзиз вуйи ватан.
Лазим гъабхъиш, гъайиф дарди тув яв жан,
Увуз нифрат шулиз усалвал гъапѹиш.

Дарапѹарза увуз гъялал гъубхъу никк,
Уву ккахъуз гъитиш душмандин хиликк.
Ца кабхърида усал инсандин жандик,
Душмандиз йирфар йивну думу гъергиш.

Хъттабтѹишра хил, зат уву гъайиф мапѹан,
Ва агъ мапѹан, кмиди ифи саб цѹадал.
Яв багъриси диса, абзиз баб-ватан,
Бай даркѹарза увуз, гъаци дарапѹиш.

Хиял вуйиз уву усал даршалва,
Йиз кѹул мухриъ ипузра зат гъитдарва.
Гъунарлу бай хъасин увуз кѹуруза.
Бабан гъаму гафар кѹулиз адагъиш.

Фронтдиз баяр рякьюъ тлаърайи...

Гюзел дагълар яв къяляхъди лигура,
Ватандихъ жан тувруш кІури чан бали,
Дагъларира ухъуси дерд зигура,
Нивгъар духъну, нирар учвухъ ишури.

Азад дагълар хъад хъубкъбиин вуйи шад,
Жигъил живан баяриин бабарси,
АпІинайчва дада-Ватан ихъ азад,
ТІирхай завуъ, хлинцар кайи люкъярси.

Аъзиз вуй чйир, баяр дявдиз гъаърайи,
Дишну, дурарин юкІвар дар мапІанай.
Душманар ккагъну, саламатди чпи гъири,
Йиз къюр гъушну, гъуншдин сар ву, мапІанай.

Жан дадаин, бабаз айи сар масан,
Яв ккунири уву ули уърхиди.
Читин вахтна яв яр кІваълан магъаан,
Яв мердвали душмнариз кар апІиди...

Баяр рякьюъ тІау бабар духънай гъах,
Кум алдарди дургну айи рачнарси.
Гъадагъиган, бицІи веледар хабахъ,
Аку дюн'я гъабхъизуз ригъ алабхъси.

Гъушу баяр, сагъул дупну вардариз,
Ва, иллагъки, чпин ккуни ригъ-бабариз.
КІулар хъаъну ккуни ярар-шубариз,
Ватан уьхъюз баяр рякьюъ учІвнийи.

Хизанархъан эскрар жара шулайган,
Марччар-ччилар гъидикънайси рякьюйи.
КанчІарихъан, бицІир-аьхюр хъчІирхиган,
Дявдин рякьюъ къягъяларра ишуйи.

Шаръвелет Шаръмарджанов СОЛДАТИН ДАДА

Гъикая

Айхалум баб, атІин убхури, парк-диъ скамейкайиин деънайи. Думу атІин алабхърур, дугъхъан цІиб ярхлаъ, гъумриин бицІи машин хъапІри, тамшириин машгъул ву.

Айхалум баб чан шуран хулаз дуфнайир ву. Дюзди гъапиш, думу шуру хъади дуфнайир ву. Дугъахъ риш ва язна, шагъриз чпин багахъна гъач, кІури, улихъдира гизаф хъюгъну. Дадана риш сабишв'ин кюб дакыкыайиъ гъахъибси, дурарин арайиъ шлу ихтилатра думу шагъриз кюч хъупкан вуйи.

– Я жан дада, уву ич дюзди гъавриъ йихъ, – кІуйи шуру дадайиз миннат апІру саягъниинди. – Увуз, гъулаъ гъузну кІури, гъич саб рягъятвалра адарвуз. Шагъриъ, учухъ, гизаф рягъят шулвуз. Гъадму сабвахтна – учузра... ич юкІваризра. Сари дарш, сари, фици дубхънура, кІуру: «Гъаккму Айхалум шуру гъаз чан багахъна гъахурадайкІан? Дарш, шагъриз гъушган, дугъан учв гъадгъван риш вуйиб кІваълан гъубшнийкІан?..» Инсанди фу-вушра кІуру. Ва варидари йиз тахсир апІуру... Дюз гъапиш, Къасумдира (Айхалум бабан язнайиз гъамци кІуру) йиз тахсир апІура. Дугъура: «Уву дадайиз ужуди кІурадарва, дарди гъабхънийиш, думу рази гъахънийи...» – кІура. Увуз сану фици кІуруш, узуз аьгъдарзуз. Гъи увуз Айзанатдира шид хуравуз. Думура яв гъуншдиин, гъи илмиш, закур гъузидар. Гъазягъя, дугъаз шлин хал ккилибгураш. Шуран къадар-къисмат ву сарун... Я увуз, фици дирчну гъюза, кІуруси, мал-кІулра адарвуз. Вар-тут – кюб пеъна саб датт. Дурар шагъригъра уърхюз шулвухъан...

Айхалум баб шуран гафарихъ гъарган дикъатлуди хъпехъуйи ва, дугъу вари гафар гъапиган, яваш сесниинди кІуйи:

– Шулдарзухъан, йиз риш. Учвуз, теклиф апІбаан, чухсагъул. Узу Муъминдиз ккилигурза. Думу дуфну ккунду. Саб хабарра адарди, саб шилра адарди, инсан дургруб дар...

Му дадайин гьаргандин жаваб вуйи. Диди шурак Гьаммишан сикинсузвал кипуйи. Аьхиримжи йигъари – иллагъки. Дугъаз, чав гафар апІайизра, дадайикан гьамциб жаваб шлуб аьгъяйи, хъа фици-вушра, «белки, гьамускъан саб жара жаваб шул», кІуру фикринди дадайихъ, шагъриз гъач, кІури, хъюгъюйи. Хъа гьаммишан садар гафар ву. Думуган, гъялак'вална ажугълувал гъидикъну, шуру кІуйи:

– Я жан дада! Дяви ккудубкІну гьамус сумчІур йистІан артухъ ву. Муъмин сагъ-саламатди имийиш, ухдитІан хабар шуйхъуз. Ухъу цІиб гъибикІнийин? Гьарсаб йишв'ан гъюрайиб саб жаваб ву: мялуматсузди гъудургну. Ихъ сар Муъмин дарки дици гъудургур. Рустамдин Султанра, Месмерин кьюрид баярра, саб хабарра адарди, дудургнадарин?..

– Хъа Сарухандин Беглар гъидихъуб фу ву?! – шуран гафар къатІ дапІну, гъялакди кІуйи дадаи. – Гъадмура дихъурдар, кІуйи. Дурар чпин балихъна... – рягъматдикк ккайишри чав – гьар йисан гъягъюра... Муъминра гъюру ... Гъадму Рустамдин ва Месмерин баярра дихъуру...

Гьаму гафар Айхалум бабанна, шуранна язнайин арайиъ санра гъахъну. Дурарра натижасузди гъузну.

Айхалум бабаз дюн'айин къял'ин чазди алир сар ЛейлитІан дар. Дугъаз гъахъидарра гъадму кьюртІан дар – Муъминна Лейли. Дугъан жилир, Лейли ликри гъягъюз хъюгъиган, кечмиш гъахъну. Муъминдин думуган йицІишубуд йисна вазар вуйи. Жигъилди имиди гъакІну. АстІалжим духъну. Аьхниъ саб гъяфтайиъра дадрахъди.

Думу магъа гьамци гъабшиб вуйи.

Хяр'ан гъафи жилири, гъяятдизди учІвубси, зарафатра кади, Айхалумдиз чІигъ апІуру:

– Гьаргъдарстар цІадлар кюжюхну, шид ча узуз, швушв!

Айхалумди курушкайиъди шид хуру ва дугъахъинди гъачІабккуру:

– Фу гъялак'вал вуяв? Гъит, цІиб амкІкъан кебцпри. Ккуртдин къяшива-

лиз гъилигиган, гъи ужуйи хяр гъивси вучва.

– Дюз вуяв, швушв! Гъисиб баскъас гъабхъиб дар. Хярарин ппат гъадабгъунча! – Айхалумдихъан шид гъадабгъури: – Му фу вуяв, саб хумпІ?! – Ва, улар хъерхъну тІаайиз, курушка ичІи апІуру. – Шид уймагъиъди туврайи уву бахт фтиъди туварва? Жара, аьхю, гъаб адайин дарш ихъ хулаъ? Гъимиди Къискъисвалар мапІан, шву-у-ушв!

– Къискъисвалар дариз... Беден би-сурияв.

– Узу гъадмукъан къабиди рякъюрайвуз, гьаргъу цІадлари табар дисрукъан! Дурариъ гъелелиг жигъилвал убхъури имбуб, закур хяр гъябкъиган, аьгъю шулвуз. Шид аьбкъин жигъилиз!

Айхалумди гъабхи афтафа жилири къаназ ушвнихъ гъибтру. Гьаму хябяхъган думу гимихъра къаназ гъузру. ГъачІнин гъудужвури, фу-вуш табар дизигнайиси айиз... чиб хяраъ хъитурдаринхъа, дупну, укІ убшвуз гъушну. Амма душваъра дугъхъан гужа-гужди лисундизтІан ляхин апІуз гъабхъундар – кефйир пайгарди адариз, дупну, хулаз къяляхъ гъафну. Гъадмуган дахъур, сарун гъудужвундар. Аьхниъ саки хъуд йигътІан гъабхъундар. «Аьхъюди азуз, аьхъюди азуз...» – магъа дугъан мелзнийин думуган гъахъи гафар. Беденра гизаф гъитІибшну, чарвайин гъидкъиъра итну, амкІарра эдерчну, амма гъабхъи кюмек гъабхъундар. Ригъ алабхъурайи вахтна думу кечмиш гъахъну.

Хъа жилир кечмиш духъну сад йис тамам хъуз сакъюдар йигъар ккимиди дяви башламиш гъабхъну. Инсафсуз дяви.

Муъмин 43-пи йисан дявдиз гъушну. Майдин къаннаургуддиъ. Чан йицІимиржид йис тамам дубхъну, шубуд кІуру йигъан. Айхалум бабан думу йигъ гъачІи накъвариъкъан кІваълан гъябгъюрдар. Дадайин велед сарун зат дяркъюзди ярхла гъахъи вахт кІваълан гъябгъюрин?..

Айхалум бабан кІваъ Муъмин гьаргандиз аьлхъюрайирди, шадурди гъузну. Сеbeb – аьхиримжи йигъан аьхи-

римжи ярхла хуб. Гьадму йигъан дугъахъди сабси гъул'ан йирхъур кас гъушну. Вари сабсдар. Жигъилар. Эвлемеш хъуз хъуркънайдар. Дурарикан сартан къяляхъ гъафундар. Думура – къамкърихъан исинди лик ккадарди.

Дурар, дявдиз гъягъюраи жигъилар, рякъ'ин апуз вари гъул удубчвну. Ахъюну пай гъятта гъулан зиихъ хъайи гуриинакъан гъафну. Хъа гизафдар – райондизра гъушну.

Жигъилар гъич дявдиз гъягъюрайидарсира адайи. Дурарин аьлхъюб, зарафат, тити!.. Гъул'ан гъамусдиз ва гъадихъантинара гъадмукъан рякъ'ин апбар гъахънушра, мициб

шаду рякъ'ин апуб зат гъабхъундар. Эгер вахт дявдинуб дайиш, гъяркъюри, дурар Карубдиина беълийириз гъягъюрайидар ву, пну, фикирра апуб мумкин вуйи. Вахтну фукъан ахъю шадвалианра пашманвал рябгъюз гъибтрайи.

Муъминдиз дада райондиз дуфну ккунди адайи. Сабпиб, думу бизар шулу, ктури. Къюбпиб, жара гъуларин халкъра али йишв'ин ишуру, пну. Гъаддиз думу гъеле хул'ан удучвтури имиди, дадаин юкв дябхъюз ктури, зарафатар апуз хъюгъру. Дугъан чалишмиш'валар гъавайидира гъягъюрадайи: рякъ'ин апурайидарикан гъишдар гъахънушра, гуриина гъайизкъан дадаи уллан гъич сабкъан нивгъ илдипундар. Анжагъ гуриин, жара шулайган ишурайидар гизаф гъахъиган, дугъан гарцларилан сакъюб нивгъ алдахъуру. Дурар дяркъну, дадаин гъюнарихъан дидисну, Муъминди аьлхъюри гъапи:

– Хулаъ, ишурдарза, ктурдайва?.. Хъугъ увухъ, фици хъугъруш! Дадаира бализ кучлар апуйштан...

– Ишурдарзаки, йиз бай, – явашди гъапи дадаи, шалин пипининди улар марцц аптури. – Дурар чиб-чиплан алдахътар ву...

– Увуз гъич, алдахъурачакъан, дарпиди, – зарафат гъапту Муъминди.

– Ишурдарза, йиз бай. – Ва саб герендиланси: – Райондизра ишурдарза.

Дадаин аьхиримжи гафари Муъмин марцциди тяжуб аптуру. Дарапурда, эгер дугъаз дада дина дуфну ккунди адарш. Ва, дадаин машназ тяжубдиси лигури, дугъу гъапи:

– Узу ягъчвурна садпи йисан... къюдпи йисан гъягъюрадарзаки. Ихъдари душмнар гъюарси улихъ гъерчнайиб, увузра аьгъявуз. Циб вахтналан рябкъюрвуз узу яв улихъ игитси дийигъну... Сабсан – узу фронтдиз рукъайиз, дяви кудубктурдарш, шлиз аьгъя?

– Аллагъдиз ебхърияв гаф, жан бай... – дада фикрарик кахъру.

Муъминди дада гурилан хътакбан бадали вари чарйир гъапту. Амма думу чан гафнинин мюгъкамди дийигънайи. Аьхирки, чахъан дада рякъ'ина

хуз даршлуб аьгъю гъабхъиган, дугъю гъапи:

– Лиггъа, душваъ узуз уву ишури дяркъри. Эгер ишуруш, мягъян. Уву узу ишури рякъ'ин дапІу ккундарзуз...

– Валлагъин ишурдарза... узуз фу кІуза, гъишиш! – балин гафар къатІ дапІну, зарбди гъапи дадайи.

Думу чан гафариин дийигънура ву. Муъмин райондиан шагъризди дубшнайи рякъюъ учІвиганра гъишундар. Жара ишурайидарин сесну кІваз фукъан тясир апІурайишра, дугъю ишуб дючІюбкъну гъибисну. Бализ аьхиримжи темена апІурайиганра, дугъ'ан ишуб тададабхъди саб нуфт гъубзну. Амма дугъхъан ишуб къаназ дючІюбкъну гъибтгузра гъабхъундар – Муъмин айи десте тепейихъинди жин гъабхъибси, дугъхъан ишуб тадабхъну. Думу, багахъ хъайи хуларин цаликк дедержну дусну, къаназ гъишну. ЮкІв абцІну. Душв' ин думу гъаци ишури хъайигъан гъадму вахтназра деъну гъузуйи, эгер гъулан-дар гъахъундайиш – дурари думу ккарццуру ва гъулаз гъягъюру.

...Сарпи бай гъахъиган, Лейлийиз гъятта дугъ'ин чан гъардшин ччвурра иливуз ккун гъабхъну. Шуркан сифте гъамциб фикир гъеебхъиган, Айхалум баб, машнаан лизидухънувакІвантІарик гукІнишин кабхъну, ажугълуди лигуру:

– Фу-у?! Ув'ан, дициб гаф кІуз, фици удукъунв'ан?.. Йиз Муъмин!.. Фици гъабхъунвухъан?..

Ва гъадму йигъан думу, шуранна язнайин миннатаризра дилигди, гъулаз гъягъюру...

...Айхалум бабан хилар зарбди ршвурайи. Дурарин гъяракат гъябкъюри, гъелбет, фукъан зарбди атІин убхурадариин, пубра мумкин вуйи. Амма, хилар зарбди ршвурашра, атІин явашдитІан за шуладар. Саб гуг алабхъбан бадали, думу шубуб-юкъубан хилар ршвуз мажбур шула. Улариз ужуди рябкъюри имдар. Улариин али аьйнара саб фициб-вуш кюмек тувуз къувватсуз ву. Хъа гъякъ бадали дупну ккунду: думу хилари дявдин йисари цІидар атІнар гъурхундар. Дугъкан гъятта

республикайин газтиъра гъибикІнийи. Дугъан, гъамусяаьтна читиндитІан гуг алалабхърайи, хилари гизаф солдтариин атІнар алахъну, гизафдар аьхълушнахъан гъюрхну. Гъадрарикан садар дугъан Муъминдира алахъундарш, шлиз аьгъя. Хъа Айхалум бабу чав, дявдиз хътауз гъар атІнар тувруган, кІуйи:

– Гъатмундарикан ккахъундарш, гъамундарикан садар йиз Муъминдизра ккахъур. Дугъаз, белки, думуган атІнар узу гъурхдар вуйиб аьгъю шул ва кагъзик узуз бикІур...

Амма дициб кагъаз Айхалум бабу Муъминдихъан гъадабгъундар.

Дугъю Муъминдихъан гъадагъдар вари къюб кагъаз ву. Сабпиб – гъягъюрайи рякъ'ан дибикІнайиб. Къюбпиб ва аьхиримжиб – солдат палат алабхъу йигъан хъадапІнайиб. Дидиъ дугъан шикилра айи. ГъацІлан зиина йивнайиб. ЦІийи палат алди. Пилуткара арчулну чІвалакинди кубсна. Дугъан машнаъ къадарсуз аьхю шадвал айи. Ачухъ шадвал. Аку.

АтІин убхбиин ижмишнаан машгъул духънайи Айхалум бабаз (дугъаз закур думу рибарилан алдабгъуз ккунда, саритІ хъадакнугъулаз гъягъяйиз) вахт фици гъубшнушра аьгъю гъабхъундар. Худли гъапІраш гъилигу дугъаз, ригъ шагърин зиихъ хъайи дагъдиин дийибгъну рябкъюру. «Сяътар йирхъбар вушул», – гъапи дугъю чав-чакди, гъарарин кІажаригъян гъирнан зуларси эрхнайи ригъдин нурариз тамаша апІури. Гъараригъ чІяртІар апІурайи гъулан жакъвари дюн'я загъдиина гъабхурайи. Айхалум бабаз дурарин гъарйир сифте вуди гъамус гъеерхъну. Дурар думу паркдиз гъафиганра рахурайи. Амма атІнин накъишар дюзди хуп'ин машгъул духънайи дугъаз жинжал гъушарин гъарйир гъеерхъундар. Гъаддиз Айхалум баб, дурарин гъалабулугъ фит'ан вуш, аьгъю апІуз ккундайирси, дикъатлуди кІул'ина ис духънайи гъарарихъинди кказаргну лигура. «Хайриз ибшри», – гъапи дугъю аьхир явашди, ва чан хилиъ айи рибар ва атІин гъвалахъ дипнайи бицІи сумкайизди ирчу.

Дугъу, гъудужвурѝ, худлиз дѝх апѝру:

– Рамазан, ухъу хулаз гъягъру вахт ву, йѝз бай. Гъач, гъягъюрхъа. Къан гъапѝш, хъана учв дадаѝи унтѝар-зунтѝар апѝр.

Рамазан, машиндиъ айѝ руг «гъала-ѝин» цалихъинди ичѝи дапѝну, бабахъ-на гъажаргъу ва, дугъан къарцѝариан дубхънайѝ хил дѝбѝсну ва чахъинди зи-гури, гъапи:

– Баб, узуз, эгер увхъан ярхлаз дуру-шиш, маружна гъадабгъурза, гъапун-дайва. Хъа гъаз гъадабгъурадарва?..

Аѝхалум баб худлиз аьлхъюри гъѝ-лигу, ва дугъан кѝул'ин али чѝарар тѝиршуру:

– Думу фици кѝваин илмиав? Лап ужи, гъадабгъурхъа. Наанси тувра дурар?

– Гъатму ччукмар ккаѝишвахъ! – зарбди жаваб туву Рамазну, тѝубу парк-дин кафари терѝф улупури.

Дурар къюридра, хилар дѝдисну, рякъюъ учѝвру. Худлихъ баб гужназѝан хъуркърадаѝи. Маружнийир туврайѝ ѝишвахъна гъурукъган, Аѝхалум бабу, худлин ибахънаси ис духъну, гъерхру:

– Хъа учв дадаѝиз аьгъю гъаб-хъиш?.. Дугъу, яв дюдѝр ккадахърудар ву, кѝури, увуз маружна мутуван, гъа-пиб фу вуй.

Рамазан машин рангар рякъюри-рякъюри дѝгиш гъахъѝи. Халис ригъ али ачухъ зав'ин дѝфар улучѝвси. Гъатта сѝс-ра кмѝиди дѝгиш гъабхъну – гафар кѝуз саб фти-вуш дугъаз машат апѝурайѝ:

– Думу... гъатму фѝла-вуш... сабан ккадахъну, кѝури... Йѝзѝан Рустам-дин (дугъан аьхюну гъардаш ву) гѝ-заф ккадахъуруки. Хъа дугъаз... фукѝа кѝурдар... Дадѝз шулдар... аьгъю...

Аѝхалум баб дѝкъатлуди худлин гъарсаб гафнахъ хъѝѝѝнайѝ ва вари гъяракатариз лигурайѝ. Рамазан бицѝи тѝубари бабан шалин цѝилцѝмарик кайѝ жвар ктабшвурайѝ, хъа арчулну лик-ри кѝуруш, бицѝи гергми кѝекѝел кки-жибгъурайѝ. Худул айѝ гъял гъябкъ-ган, Аѝхалум бабаз дугъан гѝзаф язухъ шулу. Ухъухъ, тѝуб кубччвиш, ишруси

дийигъна, кІури шулдарин? Рамазанра гьамусяагъна гъаци рякъюрайи.

Бабу, булушкайин жибдиъ хил убчвну, дилин ягълухъ адабгъган, Рамазан кефйир бирдан дигиш шулу. Ачухъ шулу. Дугъаз дидигъ пул гъяйиб аьгъяйи.

Бабу, ягълухъигъян гъядягъну, дугъахъна кепкар гъачІарккуру:

– Магъ, гъадабгъ, анжагъ цІи-цІибди ктубтІури ипІин. Дарди гъабхъиш, дюдер ккадахъидияв. Хъа думуган учв дадайихъан узукра, увукра кубкІди.

Саб герен хъайизра, Рамазан маружнара хилигъди бабан улихъ дийигъуру ва думу бабахъинди гъачІабккуру:

– Баб, сифте уву къацІ йив, – дугъаз чан гъюрмат улупуз ккундайи.

– Чухсагъул, уву ипІин, гъялал ибшривуз, йиз бай. Бабхъан думу ипІуз шулин? – Айхалум бабу тІуб'инди чан силбар улупуру. Дугъан зиълан кІанччарси эрхну къюб силибтІан имдайи, хъа кІанкканра аьхюну пай адахъна.

Рамазан, гъафи рякъюгъди дарди, жара рякъюгъди гъягъюри дяркъну, Айхалум бабу дугъаз чІигъ апІуру?

– Рамазан, ихъ гъафиси гъягъюрхъа, къяляхъ хъадарк!

– Гъамлиндира гъягъюз шулу. Узуз рякъ аьгъязуз, – чан тамшир апІури гъягъюб давам апІури, жаваб туву Рамазну.

Айхалум баб цІиб вахтна, гагъ чиб муганаз гъюрайи рякъюз, гагъ Рамазан гъягъюрайи рякъюз лигури, дийигъу. Аьхирки Рамазан къяляхъди гъушну. Думу паркдиз гъарган саб рякъюгъди гъюйи ва гъадму рякъюгъди – улдудугри кІури – хулазра гъягъюйи. Гъаддиз дугъак, Рамазан къяляхъди гъягъюрашра, аьхю мугъаятвалра кайи.

Рякъюгъди бицІидар айи къябар хъагърайи къюр жигъил дишагъли, хилар дидисну, аьлхъбар апІури, жигъил байна риш, хилигъ балугъар дисру тІул ади саки йицІикъюд йисагъ айи бай гъягъюрайи. Рамазан рякъюн гъвалахъди дурснайи лизи гъванарилантина (дугъаз учв тІилилан гъягъюрайи пягъливанси а, пайгар – гъачІарккнайи хилар ву) гъягъюра.

Айхалум бабаз, гагъ минди, гагъ тинди рякъюгъди гъягъюрайи инсанариз лигури, яркъу гергми майдансиб йишв'ина ктахъуб сабпну аьгъюра гъабхъундар. Гъваларихъинди лигурайирин уларикк майдандин къял'ин дийигънайи солдтин сурат ккабхъру. Памятник гъябкъган, думу, дийигъ гъапирси, сабпну дийигъуру. ЧІардиз диришври.

Солдат жилихъан саб гъацІ метрийин ягълишин али гъвандин дийигънайи. Дюзди гъапиш, думу гъягъюра: саб лик гъамус-хъа жилихъан за шулу ва... улихъинди алдабгъуру. Гагулну хили гъюнихъ хъайи автоматдин чІул ижмиди

дибисна. Гагул хил улихъинди дубшна. Гагул лик улихъна гъабхибси, думу хил къяляхъинди гъябгъиди... Солдат там формайиъ а. КІул'ин али пилутка цІиб арчул чІвалакинди кубсна. Думу дикъатлуди ярхлаз лигура. Лап ярхлаз.

Айхалум баб гъаци, чІардиз диришври, дийигъну ими. Али йишв'ин. Диришври. Дугъан улари гъич цІапкъан апІурадар. Машнан рангарра гъаз-вуш дигиш духъна. Думу рюгъ адабхънайирси, мюгъталди лигура.

Гъаму арайиъ майдандин тмуну терефнаан Къасумна Лейли ккитІиргъуру. Дурарин къялаъ Рамазанра айи. Дурари дугъан къюбиб хилар дидиснайи.

Дадайиз багахъ гъахъиган, Лейлийи:

– Учү, учү улдугнийкІан, кІури, гъафидар вуча... къан гъапІган. Учү мушваъ айиб, гъунши хпири гъапунчуз.

Айхалум бабаз шуру гъапи гафарикан гъич сабра гъеебхъундар. Лейли, дадайи чІалкъан дарпиган ва думу айи аъжайиб гъял гъябкъган, дугъан улихъиндиси шулу. Дадайин аццагну лигурайи улар гъяркъган, Лейли имбубсан мюгътал шулу ва цІиб зарб кадиси кІуру:

– Дада!.. Увуз гъапІну?! Уву гъаз дици... дийигънава?..

Амма Айхалум бабу гъамусра гафкъан кІурдар – дугъаз шуран гъич сабкъан гаф гъеерхъундар. Дугъу чан аъжайиб лигуб давам апІура. Дугъан улар саб фтиз-вуш ккилигурайидарси лигурайи. Сабпну Айхалум бабаз солдат гъиришвси ва, гъвандилан улдучІвну, чахъинди гъюрайиси шулу. Ва гъаму арайиъ дугъ'ан, «Йиз Муъмин!» дупну, гъарай адабхъуру, думу памятникдиин алархъуз гъялак шулу...

Дадайин улихъ дийигънайи Лейли гъахъундайиш, думу памятникдиин алархъурира вуйи. Шурахъ гъивган, Айхалум баб амрихъна гъюру. Дугъаз памятник дирибшврайиб аъгъю шулу. Хъа фицивушра дугъу чан гафар давам апІуру:

– Гъюрдар кІурдайчва, йиз Муъмин?.. Гъюрдар кІурдайчва?! Амдар, кІуйигъа!.. Хъа узуз аъгъяйзуз... аъгъяйзуз уву гъюруб... Уву имбуб, йиз бай!.. – дугъу памятникдихъинди хилар гъачІарккуру. Уларилан саб-сабдихъди нивгъар ахърайи.

Лейли ва Къасум, сар-сариз лигури, мюгътал духъну дийигъуру.

Айхалум бабан сеснахъди саб геренди мушв'ина хайлин инсанар уч шулу. Дурари сар-сарихъан, фу дубхънаш, гъерхрайи. Хъа дюз жаваб сарихъанра тувуз шуладар.

– Жакъвар хъуп'инди, жакъвар гъюру чпин мукъариз... Хъа уву... уву гъюрдар, кІуйигъа... Хъугъундарза, йиз бай, хъугъундарза дурарихъ... Аъгъяйзуз уву гъюруб!..

Гъаму арайиъ мина жигъил милицара ктахъуру.

– Гражданка!.. – дупну, сарун фу кІурушра аъжюз духъну, думу Айхалум бабазна, Лейлийизна Къасумдиз дикъатлуди лигуру.

Лейли ишүз ацІнайи. Думу гъич фтинкІа гъаври шуладайи.

Айхалум бабу, гафар дерккнү, гъятІнихъ хил хъивру. Дугъу душвакк, гъялак'вал кади, фу-вуш абгурайи. Вари дугъан гъяракатариз тяжублуди лигурайи. Магъа дугъу явашди гъятІнихъан хил хътабгъуру. Дидиъ юкъуб мурччвнан цІилсиб айи. Думу ачүхъ гъапІган, цІилнагъян лизи кагъаз гъядябхъюру. Думура гъялакдиси жара апІуру. Сабсан кагъаз гъядябхъюру. Думу шикил вуйи. Чан балин шикил. Муъминдин шикил. Дугъу сифте чан бализ ижми темена апІуру, хъасин шикил, сурат чахъинди илтІибкІну, памятникдихъинди гъачІабккуру.

– Йиз ппази!.. Йиз кІваз аъгъяйи... диди гъисс апІурайи, уву гъюруб... Йиз Муъмин...

Уч духънайидар Айхалум бабан хилиъ айи шиклиз лигуз чалишмиш духънайи. Дурарин арайиан: «Дугъан бализ дивнайи памятник ву», «Фукъан ухшар вуш, лига!», «Гъамусдиз чан балин памятник гъябкъюндайкІан?..», «Дадайин юкІв ву сану...» – гафар ерхъурайи. Шиклизна памятникдиз гъилигу милица, сарун гафкъан дарпи, гъирагъдизди гъудучІвуру. Шикил гъябкъган, Лейлийихъанра ишүб тадабхъуру...

Хъайигъан ригъ алабхъайизра Айхалум баб памятникдихъна гъюру.

Гъаму йигълан Айхалум баб гъулазра гъушундар. Думу гъаргандиз шагъриъ гъузну.

ДилибкIру полк

Соколенок

Илази

3/2021

май – июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:

А. Исмаилов (зам. гл. редактора)
Ф. Султанова (редактор выпуска)
Д. Меджидова
Г. Омарова
Ш. Шахмарданов
С. Кюребегова
А. Абдурахманов
Э. Ашурбекова

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

На обложке – фото Гаджикурбана Расулова
«Сестры Ханмурзаевы».

Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,13.
Уч. печ. л. 3,26.

Выход в свет 23.06.2021 г.
Тираж 260 экз.
Заказ №888.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».
Адрес типографии: 367018, РД
г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколенок»
и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д.55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Табасаранский язык.

Индекс: на год - 31170,
на полугодие - 78433.

Цена свободная.